

Dżuma, ospa, cholera. W trzechsetną rocznicę wielkiej epidemii w Gdańsku i na ziemiach Rzeczypospolitej w latach 1708–1711. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Muzeum Historyczne Miasta Gdańska i Instytut Historii PAN w dniach 21–22 maja 2009 roku, red. E. Kizik, Gdańsk 2012, ss. 275

Omawiane opracowanie, wydane starannie dzięki współpracy Muzeum Historycznego Miasta Gdańska i Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk, zostało podzielone na trzy części; wydawcy zachowali podziały chronologiczny i problemowy. Całość otwiera artykuł redaktora tomu streszczający stan badań nad epidemiami i wprowadzenie do podjętej problematyki, zamykają zaś: dwa komunikaty badawcze, aneks zawierający opracowanie i fotokopie gdańskiego poradnika na czas dżumy z 1708 roku, spis ilustracji, tabel i wykresów oraz zastosowanych w całym tomie skrótów.

We wprowadzeniu Andrzej Karpiński przedstawił główne źródła do badań nad historią dżumy i częstotliwość pojawiania się pestilencji w różnych częściach kraju od XVI do XVIII wieku, natomiast Edmund Kizik nakreślił sytuację – demograficzną i ekonomiczną – w Gdańsku na początku XVIII wieku.

Część pierwszą, w której znajdziemy teksty dotyczące epidemii w Gdańsku i na ziemiach pruskich w średniowieczu i czasach nowożytnych, otwiera artykuł Beaty Możejko. Autorka przedstawiła katalog epidemii notowanych w źródłach z okresu średniowiecza. W podsumowaniu artykułu znajduje się tabela porządkująca omawiane źródła. Autorem kolejnego artykułu jest E. Kizik, a podjęta w nim tematyka dotyczy epidemii w Gdańsku od XIV do połowy XVIII wieku. Na podstawie ksiąg metrykalnych, źródeł narracyjnych oraz dotychczasowych ustaleń badaczy przedmiotu, autor przeanalizował skalę zgonów podczas kolejnych nawrotów zarazy. Wyniki badań przedstawił na wykresach oraz w obszernej tabeli.

Epidemii z 1709 roku – której trzechsetną rocznicę przypominano podczas sesji naukowej podsumowanej publikacją omawianej książki – poświęcono kolejny artykuł. Jerzy Trzoska zwrócił w nim uwagę na środki zapobiegawcze przeciw zarazie, zastosowane przez władze Gdańska, najważniejszego w tym czasie portu Rzeczypospolitej. W artykule zwrócono też uwagę na procedury stosowane po wygaśnięciu zarazy, a mające na celu przywrócenie kontaktów handlowych sprzed stanu wyjątkowego, jakim była epidemia. Celem autorki kolejnego artykułu było przybliżenie roli i działalności kaznodziejów w czasie epidemii dżumy. Liliana Górską analizowała ordynacje i rozporządzenia kościelne z początku XVIII wieku,

kazania morowe oraz pisma Rady Miejskiej, które stanowiły o obowiązku posługi duszpasterskiej duchownych w czasie zarazy. Do artykułu dołączono trzy aneksy: *Copia, eines sehr-klaeglichen Schreibens aus Danzig/vom 22. Herbsmonat 1709, Edikt des Stadtrates von Danzig, 8. Oktober 1709*, wykaz kaznodziejów czynnych w Gdańsku w czasie zarazy z 1709 roku. Sytuację w zadżumionych Gdańsku i Elblągu w latach 1709–1710 porównał E. Kizik, zwracając szczególną uwagę na liczbę i sezonowość zgonów oraz problem pochówku zmarłych w wyniku zarażenia. Wybrane aspekty badań dotyczących epidemii dżumy, która nawiedziła Toruń w 1708 roku, przedstawiła Katarzyna Pękacka-Falkowska. Autorka przyjrzała się zarządzeniom władz miejskich z czasu moru, przedstawiła także symptomy i przebieg choroby na podstawie wybranych źródeł narracyjnych. W artykule znalazła się również wzmianka o niepośledniej roli strachu w rozprzestrzenianiu się dżumy oraz opiece duszpasterskiej w czasie epidemii. Do artykułu dołączono aneks źródłowy, w którym znalazł się tekst przysięgi balwierza dżumowego z Torunia oraz treść zarządzenia Rady Miejskiej z 18 listopada 1707 roku wydanego w związku z dżumą szalejącą w Koronie. W kolejnym artykule Marek G. Zieliński przedstawił sytuację w Chełmnie zagrożonym morem w latach 1707–1711. Autor zwrócił uwagę na skalę umieralności, wskazał cztery fale zgonów w mieście i jego okolicach i przybliżył problem pochówków osób zmarłych. Na porównanie sytuacji w Gdańsku w czasie zarazy z początku XVIII wieku z sytuacją na innych obszarach pozwala także kolejny artykuł zamieszczony w omawianym tomie. Jacek Wijaczka podjął się bowiem zadania omówienia epidemii dżumy, która w latach 1708–1711 zawędrowała także do Prus Brandenburskich. Dominika Pietkiewicz przyjrzała się natomiast problemom opactwa cystersów w Oliwie w czasie epidemii nawiedzających Gdańsk i zagrażających klasztorowi od XVI do XVIII wieku. Analiza kronik klasztornych złożyła się na obraz działań wspólnoty, które miały na celu ochronę przed zachorowaniem, zniwelowanie skutków zakażeń i ponowną organizację funkcjonowania wspólnoty po ustąpieniu dżumy. Do artykułu dołączono recepty na leki przeciw dżumie i tekst zawiadomienia o śmierci Klaudiusza, profesora opactwa w Clairvaux.

Artykuł Tadeusza Srogosza otwierający drugą część omawianego tomu (z tytułowaną *Dżuma, walka z zarazą i pamięć o wielkim umieraniu*) dotyczy zarządzeń administracyjnych organizujących walkę z epidemiami dżumy w okresie stanisławowskim. Autor kolejnego artykułu, Piotr Paluchowski, podjął próbę przedstawienia zmian w postrzeganiu chorób przez medyków polegających na przejściu od „światopoglądu barokowego” do „oświeceniowej metodologii naukowej” (s. 171). Za podstawę źródłową przyjął gdańskie kalendarze z omawianego okresu i wydawane w Gdańsku czasopismo „Danziger Erfahrungen”. Piotr Kociumbas podjął się analizy treści pięciu gdańskich druków muzycznych

związanych z epidemiami dżumy, które nawiedziły miasto w latach 1708–1709 i 1770–1771.

Trzecia część opracowania przenosi czytelnika do epoki industrializacji. I tak, Adam Szarszewski zajął się epidemiami cholery, które nawiedzały Gdańsk w XIX wieku. Oprócz informacji o etiologii choroby i skali zachorowań, autor przybliżył szczegóły organizacji życia w mieście, w tym społecznych konsekwencji epidemii. Do artykułu dołączono aneksy: doniesienie dra Johna Hametta o początkach cholery w Gdańsku w 1831 roku, a także dane statystyczne o zachorowaniach na cholere w 1831 roku w Rejencji Gdańskiej. Iwona Janicka, autorka kolejnego artykułu, podjęła się natomiast przedstawienia kwestii pochówku zmarłych na cholere w północno-zachodnich guberniach Cesarstwa Rosyjskiego w XIX wieku. W tekście znalazły się też informacje o skali zgonów i instrukcjach przeciwzakaźnych. W artykule zamieszczono mapę postępu cholery w Cesarstwie Rosyjskim w 1892 roku, zdjęcie kapliczki z czasów epidemii i odpis przykładowego rejestru wydatków poniesionych w związku z pogrzebem w czasie zarazy. Włodzimierz Berner z kolei przedstawił sytuację epidemiologiczną chorób zakaźnych na przełomie XIX i XX wieku w Łodzi. Zwrócił uwagę na przyczyny, występowanie zachorowań i sposoby zapobiegania zakażeniom.

W następnej części publikacji zamieszczono komunikaty badawcze. Aleksandra Pudło przygotowała relację z badań archeologicznych prowadzonych w zbiorowych grobach ofiar zarazy znajdujących się przy szpitalu św. Ducha w Lubece i na placu Dominikańskim w Gdańsku. W tekście znajduje się dokumentacja fotograficzna z miejsc prac archeologicznych. Marek Bukowski przedstawił natomiast relację z funkcjonowania Muzeum Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego, uzupełniając ją fotografiami wybranych eksponatów i ekspozycji, które można oglądać w Muzeum.

Wiesława Duży (Toruń)